

LAICITEIT EN INTEGRATIE IN FRANKRIJK

Op het moment dat er nieuwe godsdienstoorlogen dreigen die God onder het vaandel op willen eisen voor bijzondere gemeenschappen of onder de vlag willen plaatsen van privé-belangen, bevestigt Frankrijk opnieuw haar traditie van laïciteit, die zij in het verleden altijd als voorbeeld heeft willen uitdragen, voor zichzelf zowel als voor anderen.

Hedentendage worden wij ook niet gespaard door conflicten die ontstaan zijn door intolerantie noch binnen noch buiten onze grenzen. Buiten de grenzen wordt tot heilige oorlog opgeroepen, de oproep tot de goden rechtvaardigt terrorisme en gebruik van geweld. De rechtstreekse confrontatie van spiritueel en religieus erfgoed brengt nu de vrede in gevaar en verwacht ons geweten, voorheen was dit ver van ons verwijderd. Door ontwikkelingen binnen confessies en overtuigingen ontstaan nieuwe problemen: medeburgers, steeds groter in aantal, recentelijk afkomstig uit andere beschavingen, de plaats die legitiem in onze maatschappij aan het belijden van nieuwe godsdiensten moet worden toegekend, de geloofsuitdrukking en religieuze gebondenheid van de burger, met name op school, het opnieuw ontstaan van intolerantie helaas ! en van starre gemeenschappen die zich onder het voorwendsel van eigen tradities onttrekken aan de wetten van de Republiek en inbreuk maken op de rechten van de mens.

De laïciteit werd lang beschouwd als uitsluitend de scheiding van Kerken en Staat; nu dient zij haar waarlijke betekenis terug te krijgen, namelijk die van de eenheid van de Franse Republiek.

Binnenkort zal de wet op de scheiding van Kerken en Staat worden herdacht die in 1905 onder de Derde Republiek werd aangenomen. Wat is er belangrijk aan? Eerst en vooral, een daad van vrijheid, in navolging van artikel X van de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger van 1789. Dit komt duidelijk na voren in artikel 1 dat niets van zijn actualiteit heeft verloren. "De Republiek zal de vrijheid van geweten waarborgen. Zij garandeert het vrij beleven van godsdiensten". Dan in artikel 2 betreffende de neutraliteit van de Staat in

religieuze zaken: “de Republiek erkent, noch bezoldigt, noch subsidieert geen enkele godsdienst”...¹

Hiermee maakt de Wet van 1905 een einde aan het ‘Concordaat’ dat in 1802 in Rome werd ondertekend door de Regering van Bonaparte. Het katholieke geloof wordt niet langer erkend als “het geloof van de meerderheid van de Franse burgers”. Hierdoor konden de godsdiensten, katholiek, protestant, joods en zelfs moslim in de overzeese gebieden onder het privé recht komen te vallen. De wet kende niet langer een bijdrage toe aan geestelijken, zij benoemde niet langer bisschoppen, waardoor de Staat vrij gemaakt werd van welke band dan ook die zij met kerken had kunnen hebben via besluitvorming of ondergeschiktheid, financiering of winstdeling. Zij voorzag een inventaris van de bezittingen van de Kerken en liet aan de Staat het bezit van de gebouwen, en aan verenigingen de vrije uitoefening van godsdienst.

Zonder twijfel werd deze wet destijds door vele traditionele katholieken als pijnlijk ervaren, vooral op het westelijke platteland en in Vlaanderen, waar heftig verzet was tegen het opmaken van de inventarissen. Toch, ondanks de starheid en het verzet van een groot aantal katholieken, aangetast in hun gewoontes en belaagd in hun geweten, werd de wet spoedig door een meerderheid van de Fransen geaccepteerd als een republikeinse wet voor neutraliteit en tolerantie (zoals benadrukt door Jean-Marie Mayeur en René Rémond). Voorstanders van de politiek van Leon XIII die het verbond van de katholieken met de Republiek versneld hebben, jonge Christenen, zoals Charles Péguy, de voorstanders van een christelijke democratie in opkomst, vooraanstaande katholieken van de Académie, het Parlement, de Universiteit, Fernand Brunetière, Anatole Leroy-Beaulieu, Georges Picot, Saleilles, ze hebben allemaal de wet en zijn consequenties geaccepteerd. Sommigen zagen er een kans in voor een apostolisch christendom en de terugkeer tot de essentie van de missionaris zoals die in bijvoorbeeld ‘Le Sillon’ van Marc Sangnier zijn weerklank heeft gevonden. De emancipatie van de Kerk, opnieuw gewijd aan haar oorspronkelijke rol en niet de vernedering ervan.

De wet van 1905 kwam overeen met de consolidatie van de Franse Republiek die nog een uitzondering was te midden van monarchieën en keizerrijken in Europa. Zij heeft het

¹ “ ... als gevolg, vanaf 1 januari na uitvaardiging van de huidige wet, de Staatsbegroting, de departementen en de gemeentes, zullen alle uitgaven met betrekking tot godsdienstbeleving worden afgeschaft. Wel kunnen in het budget opgenomen worden de uitgaven met betrekking tot aalmoezeniersdiensten en bezittingen, gebruikt bij vrij beleven van godsdiensten in openbare gelegenheden, zoals lycea, colleges, scholen, gestichten, inrichtingen en

laïcistisch beleid van de Derde Republiek voortgezet en versterkt, terwijl dit als voltooid werd beschouwd na de schoolwetten van Jules Ferry die het verplichte en kostenloze basisonderwijs in 1882 invoerden. De wet van 28 maart 1882 voorziet dat voortaan het religieuze onderwijs gegeven zal worden buiten de school en buiten de vastgestelde programma's. De aanvullende wet van 30 oktober 1886 vertrouwt het onderwijs uitsluitend aan leken toe. Deze wetten zijn hervat in de republikeinse verdediging van Waldeck Rousseau, Aristide Briand en Emile Combes. Het was het werk van vele republikeinen gezamenlijk, Barthou, Buisson, Méline, Francis de Pressenssé, Grunebaum-Ballin, Méjan, Charles Gide, Donnedieu de Vabres, na de affaire Dreyfus. Naast het herstellen van onrecht en van rechten van de onheus beschuldigde kapitein, is het goed eraan te herinneren dat de korpsen van de Republiek geen voorrecht genieten en dat Leger en Kerk zich moeten voegen naar de wetten van de Republiek, wetten die worden gekenmerkt door vrijheid van geweten en respect voor ieder.

De wet van scheiding van de macht, onderwerp van verwondering overal in de wereld, heeft ook gevolgen en navolging gekend. In Turkije, door Mustapha Kemal, vol bewondering voor dit model tijdens zijn stage aan de school voor artillerie in Toulouse en die dit in zijn land wilde toepassen, in Mexico met de republikeinse revolutie, en in de prille Spaanse republiek in 1931. Meestal werd elders de voorkeur gegeven aan het model van de gevestigde Kerk of aan erkende en ondersteunde godsdiensten zoals in Engeland of in Duitsland.

Dat de invoering van de laïciteit, oorzaak van aanzienlijke veranderingen, toch snel succes heeft gehad, is te danken aan het feit dat die laïciteit zich al lang aankondigde. Het is moeilijk om de invloed en de reden van het succes te begrijpen als we niet de lange traditie en de vérliggende oorsprong ervan nagaan. Sinds het “geef de keizer wat des keizers is en Gode wat Gods is”, heeft de scheiding tussen de geestelijke en wereldlijke macht, in de vorm van een strijd tussen pausen en keizerrijken tijdens de Middeleeuwen, in Frankrijk een lange traditie op gang gebracht van zelfbewustzijn en onafhankelijkheid van de Staat en de openbare ruimte ten opzichte van de godsdienst. Die traditie werd sterk bevestigd in de gallicaanse trend die al in de XIVe eeuw in de dogmatische geschriften ontstaan is (*La Dispute d'un Clerc et d'un Chevalier*, *Le Songe du Vergier* evenals rechtsteksten, *La Pragmatique Sanction de Bourges*). In de hele XVIe eeuw en ook in de XVIIe eeuw, hebben Franse legalisten (Charles DuMoulin,

gevangenis. De openbare gebedsgelegenheden zijn opgeheven, met voorbehoud van de voorwaarden zoals beschreven in artikel 3”.

Guy Coquille, Pierre Pithou, Pierre et Jacques Dupuy) het handvest van de gallicaanse kerk opgesteld, waarvan het basisprincipe de scheiding van wereldlijke en geestelijke machten is. Dit wordt in de XVIIe eeuw bevestigd in de verklaring van vier artikelen, opgesteld door Bossuet.

De Staat eist zijn politiek recht tot onafhankelijkheid op, een recht dat niet stoelt op het canoniek recht noch op het Romeins recht, maar op een dogmatische constructie door moderne legalisten voor een hernieuwde soevereiniteit (Jean Bodin), die naar buiten ten opzichte van Paus en Keizer de onafhankelijkheid van de Staat poneert, die naar binnen toe consistent is ten opzichte van de feodale gemeenschappen. Frankrijk komt ook met een unieke oplossing door de grootste crisis die de Franse eenheid doormaakt, de godsdienstoorlogen, waarbij een God tegen een God, een protestantse prins, Hendrik de Navarre, tegen Frankrijk en haar katholieke meerderheid botst (dezelfde godsdienstoorlogen die het hele Europese continent teisteren en vooral Duitsland). Dit komt tot uitdrukking in het Edict van Nantes van 1598, uitgevaardigd dankzij de overwinning van Hendrik IV. Deze overwinning is zo bijzonder omdat het niet de overwinning is van een religieus kamp over een ander: zij komt juist boven de religieuze verdelingen uit. In Ivry la Bataille riep Hendrik: “schaar u achter mijn witte pluim”, een pluim die noch de katholieke leer noch een evangelische bijbel voorstelt, net op het moment waarop het katholieke regiment, trouw aan Hendrik III en aan Hendrik de Navarre, de overwinning behaalt. Deze overwinning van Hendrik van Navarre is niet die van de gereformeerden op de katholieken, maar een succes van de gematigden uit beide partijen, katholieke en protestante, een overwinning van de “politieken”, de partij die zich al republikeins noemde en waarvan Michel de l’Hôpital, Montaigne et Jean Bodin denkmesters waren, onder het bewind van Hendrik III. Zij stellen de doctrine van de soevereiniteit samen die de Staat behoedt voor imperialistische, feodale en geestelijke invloeden. De *Zes boeken van de Republiek* stellen grenzen aan de openbare ruimte die neutraal is ten opzichte van godsdiensten, godsdiensten die Brodin, in een ander werk (*l’Heptaplomeres*) uitnodigt, via dialogen tussen christenen, joden en moslims, samen te leven, elkaar te begrijpen en met elkaar kennis te maken. Het Edict van Nantes heeft maar in één enkele tekst in Europa sporen achtergelaten, namelijk de majesteitsbrief van keizer Rudolf II van Habsburg in het Praag van de humanisten, waaronder Tycho Brahé.

Hoewel Engeland met de eerste revolutie van Milton, evenals Holland in de jaren 1670 met Spinoza, ook de vrijheid van geweten als principe bevestigden, is Frankrijk veel verder gegaan

dan welk ander land van Europa dan ook. Waarom? Er werd wel een overeenkomst over religieuze verdraagzaamheid tussen protestanten en katholieken voorgesteld en het gemeenschappelijke gebedsboek door Elizabeth gewenst was een stap in de richting tot begrip en een oecumenische beweging; er werd een tolerante houding aangenomen ten opzichte van de katholieken in Engeland in de XVIIe eeuw. Maar in al deze gevallen gaat het om de bescherming van minderheden tegenover een gevestigd geloof, namelijk de staatsgodsdienst. De Staat erkent alleen maar de vrijheid van wat Pierre Bayle later de “rechten van het dwalende geweten” noemde, maar gaat niet zover alle onderdanen en burgers als gelijk te beschouwen binnen de openbare ruimte. De gevestigde religie heeft dan wel niet alle macht in Engeland of Holland, maar beperkt toch de toegang van andersdenkenden tot openbare functies. In het Frankrijk van de XVIIe eeuw op het moment van de Herroeping van het Edict van Nantes in 1685, een van de zwartste bladzijden uit de geschiedenis, hebben mensen als Condé, Turenne, een protestant, Rohan, vooraanstaande militaire en publieke functies bekleed. Maar zowel de nederigste boer als de meest vooraanstaande seigneur blijven allen binnen het kader van de orde van het Ancien Régime en nemen deel aan openbare functies, ongeacht hun mening. Zo komt de onverschilligheid van de Staat ten opzichte van de religie tot uitdrukking.

Als gevolg van de herroeping van het Edict van Nantes ging het laïcistisch idee van dialoog en verdraagzaamheid tussen de verschillende godsdiensten verloren. De filosofen van de Verlichting en de Vrijmetselaars, die het principe van laïciteit uitgediepen en verbreiden, geven er opnieuw leven aan in de XVIIIe eeuw en dit leidde tot herstel van de vrijheid van geloofsuiting voor protestanten vóór de Revolutie. Maar de feiten gaan aan het recht vooraf: de Maarschalk van Saxe, protestant, werd aan het hoofd van het koninklijk leger benoemd, Necker, Zwitsers bankier en calvinist, kreeg de leiding over het ministerie van financiën en werd zo populair dat de inwoners van Parijs de Bastille bestormden om zijn verdrijving ongedaan te maken. Voordien had Lodewijk XV de ‘Ordre du Mérite’ ingevoerd om hiermee protestante ridders te kunnen eren aan wie hij het ‘Croix de Saint-Louis’ niet uit kon reiken. Onder het Ancien Régime heeft Frankrijk zo haar onderdanen, ongeacht hun geloofsovertuiging, toegang gegeven tot openbare ambten en verantwoordelijkheden en daarvan was in heel Europa geen ander voorbeeld te vinden.

Vanaf de Franse Revolutie garanderen een aantal maatregelen daadwerkelijk gelijkheid voor allen door deze gedachtegang en laïcistische instellingen: de Verklaring van de Rechten van de

Mens en de Burger in 1789 met het beroemde artikel X over de vrijheid van meningsuiting en godsdienst, de ‘Constitution Civile du Clergé’ (Burgelijke grondwet voor de geestelijke stand) in 1790, de burgerlijke stand en het burgerlijk huwelijk in 1788, een eerste scheiding tussen Kerk en Staat in 1795. Dit beginsel zal worden bevestigd en verruimd in de XIXe en XXe eeuw en men kent sindsdien een groot aantal vooraanstaande protestante politici, van Necker tot Rocard, Guizot, Walddington, Jules Ferry, Freycinet, Stegg. De Constituante gaf tegelijkertijd joden vrijheid en verschillende generaals komen uit hun rangen voort binnen het leger van Napoleon, of worden afgevaardigde onder de Julimonarchie. Een lange rij ministers en ‘raadslieden van State’ volgt onder de Derde Republiek. Deze vorm van laïciteit is gebaseerd op verdraagzaamheid en kan niet worden vergeleken met de Vrede van Augsburg (Cujus regio ejus religio), waar de godsdienst van de onderdanen afhing van hun prins, maar ook niet met de simpele tolerantie ten opzichte van minderheden. Vanaf het begin is de laïciteit in het beginsel van de onafhankelijke openbare instellingen vastgelegd. Kort samengevat, zij is die bekende “exception française” (Franse uitzondering).

De Republikeinse Staat is door aanzien en neutraliteit een begrip gevonden waar alle Fransen zich thuis en samen voelen. Patriottische gevoelens wordt een nieuw leven ingeroepen en de dienst van de Staat, openbare dienst zoals men begint te zeggen, wordt een plek van vertrouwen. De overheid is gericht op meritocratie, en verwerpt de traditionele feodale macht. De Republiek bestaat niet meer uit Vendéens, Camisards, conformisten of ketters, maar alleen maar uit Fransen. De laïcistische dimensie op scholen speelt een belangrijke rol bij de assimilatie van nieuwkomers die minder gemarkeerd zijn door godsdienstonderscheid (Polen, Italianen, Spanjaarden en Portugezen) dan door etnische verschillen, snel overwonnen door verplicht onderwijs dat verwijst naar de oorsprong van het gelijkheidsbeginsel. “Mensen worden gelijk geboren en blijven vrij en gelijkwaardig in recht”: in een land met een grote Italiaanse immigratie, kwamen Gambetta en Viviani, twee voorzitters van de Raad van State en niet de minste, hiervandaan. De grootheid van dit concept verklaart de gehechtheid van de Fransen eraan, zowel van links als rechts, van Jaurès tot Poincaré. Wanneer in de broederschap van de loopgraven een katholieke partij niet alleen zich aansluit maar volledig met de democratische republiek verenigt, zal de eenheid van de Fransen voltooid zijn, verenigd in het gedachtegoed van de laïcistische Staat, neutraal en met respect voor de gewetensvrijheid van een ieder.

Heeft de invoering en bevestiging van deze laïciteit alles geregeld? Zeker niet. De lidtekens ontstaan uit wat er rondom de wet van 1905 is gebeurd maken het moeilijk om de hedendaagse problemen te behandelen.

Wie heeft niet in gedachte de antiklerikale uitspattingen die de wet van scheiding van machten heeft meegebracht, de euforie met betrekking tot het Antieke Heidendom, de aankondiging van het uitsterven van alle godsdiensten? “Wij hebben aan het firmament lichten uitgemaakt die nooit meer aan zullen gaan” (Viviani), wat gepaard ging met een positivistische, strak rationalistische beeldvorming van de wetenschap die gisteren het eind van de wetenschap aankondigde zoals die nu het einde van de geschiedenis aankondigt of die er prat op ging de congregaties te vervolgen.

Dit antiklerikalisme gaat zelfs zover dat het een burgerlijke godsdienst voorstelt en de Staat ondersteunt met de laïcistische familie als enige en constante pijler. Een burgerlijke laïciteit buiten die van de Staat. Dit beginsel van laïciteit staat ver af van de traditie van de oorspronkelijke laïciteit, die uit het Edict van Nantes voortvloeide. Die alle religies gelijk wilde stellen maar die, nadat duidelijk was geworden dat de religieuze verdeeldheid van de Fransen te groot was, hun eenheid wilde waarborgen een hoger niveau, dat van de openbare en niet religieuze ruimte. Republikeinen zoals Fernand Buisson en Jules Ferry zijn dit concept van laïciteit altijd trouw gebleven. Fernand Buisson kantte zich tegen “een gedachtegang die onder voorwendsel van rationaliteit een tegendraadse orthodoxie op wil dringen”. Jules Ferry heeft in zijn brief aan de onderwijzers van 17 november 1883 geschreven: “u bent niet de apostel van een nieuw Evangelie, de wet verwacht niet van u dat een filosoof bent, noch een geïmproviseerde theoloog”.

Boven deze ruimdenkende laïciteit uit, die de gelijkheid van godsdienstverschillen en vrijheid van gedachte wil invoeren door de neutraliteit van de Staat te waarborgen, ontstaat een beperkter laïcisme, dat zijn oorsprong vindt in de gedachtegang van het gallicaans jansenisme dat een burgerlijke Franse godsdienst nastreefde, een verenigde kerk die de verdeeldheid van tegengestelde godsdiensten zou verzachten in een verfijnd en abstracter concept van menszijn. Dit streven werd gelaïciseerd in de XVIIIe eeuw, nog steeds verheerlijkt door persoonlijkheden als Mounier, Camus, Barnave, en staat aan de oorsprong van de Burgerlijke Grondwet voor de geestelijke stand. Het doel ervan, gedeeltelijk onuitgesproken, was alle Fransen te verenigen in eenzelfde godsdienst met vaag christelijke trekken, voornamelijk

nationaal en civiel, wat uit zou monden, onder het mom van de Conventie van Robbespierre, in de “Godsdienst van de Godin Verstand” of het “Opperste Wezen”. Dit extreem, monsterlijk mom brengt ons tot de conclusie dat verdraagzaamheid enkel en alleen maar een tussenstap is voor een gezamenlijke godsdienst voor alle Fransen. Deze godsdienst, zelfs die van de Staat, wordt op zijn beurt gekenmerkt door onverdraagzaamheid en idolatrie en leidt tot verplichtingen, die, onder het mom van vereniging, erg zwaar wegen. Jean Bodin en “de politieken” hebben een briljante oplossing gevonden voor religieuze stromingen doordat zij het begrip openbare ruimte gecreëerd hebben, maar dit begrip kende één valkuil namelijk dat deze openbare ruimte voor alle Fransen, doel van hun eerbied, plotseling zou verworpen tot politiek geloof zonder oorsprong of onderwerp. De echte laïciteit ligt daar niet en vandaag de dag moeten wij de echte geest ervan terug vinden.

We worden inderdaad geconfronteerd met nieuwe problemen die gedeeltelijk uit ons verleden voortkomen. Het consensus dat is ontstaan na de totstandkoming van de scheiding heeft niet alle vraagstukken geregeld met betrekking tot geestelijke en politieke verhoudingen. Over het algemeen was men het wel eens met de scheiding van geestelijke en aardse zaken, het loslaten van het gevestigde geloof, de gelijkheid van de burger op basis van vrijheid om te geloven of niet, zonder verwarring tussen laïciteit en atheïsme, daar de Staat, door middel van aalmoezeniers, eveneens de vrije beleving van godsdienst heeft kunnen waarborgen. Maar dit verdrag, één van de motoren van de republikeinse constructie, heeft drie vraagstukken zonder definitieve oplossing gelaten: het schoolvraagstuk, het vraagstuk van de kerkelijke gebouwen en dat van de staatsinrichting en maatschappijleer.

Het schoolvraagstuk is opnieuw naar boven gekomen doordat katholieken van mening waren dat hun belastingbijdrage mee zou moeten bijdragen aan privé-instellingen onder contract. De wetten Marie, Barangé 1951, Debré 1959, Guermeur, 1977 en de overeenkomsten Lang-Cloupet 1992, zijn daaraan tegemoet gekomen. Eenzelfde consensus heeft ertoe geleid dat het onderhoud, reparaties of zelfs de eventuele constructie van godsdienstgebouwen open is gelaten. Over maatschappijleer, de inhoud en grenzen ervan is nooit een uitsluitend oordeel gegeven. Voor zover zij laïcistisch is kan ze de geloofsovertuigingen niet aantasten, noch een moraal uitdragen die als een vervangingsgodsdienst gezien zou kunnen worden; door vaak een afwachtende houding aan te nemen ten opzichte van dit probleem, hebben we langzamerhand interesse verloren in maatschappijleer en staatsinrichting.

Deze drie onopgeloste problemen - het schoolvraagstuk, het vraagstuk met behoud tot onderhoud en de constructie van kerkelijke gebouwen, de maatschappijleer - krijgen een andere weerklank omdat er zich nieuwe problemen opstapelen. De opkomst van integrisme, het feit dat immigranten of kinderen van immigranten zich in zichzelf keren en vaak terecht het gevoel hebben, dat het integratiepact niet voor hen is weggelegd. Culturalisme en differentiatie hebben er daarenboven toe bijgedragen dat alle etnische en culturele tradities op één lijn werden geplaatst, maar ook het feit dat de nadruk werd gelegd op tradities, zelfs als die de grondbeginselen schonden van de Republiek, de Rechten van de Mens, het gelijkheidsbeginsel, vrijheid of laïciteit. In naam van de verdraagzaamheid werd het samenleven onder dezelfde wetten in gevaar gebracht. De kwestie van de sluier, de toename van onveiligheid en geweld, met name tegen vrouwen en kinderen, het ontheiligen van de school en recentelijk het heftige opkomen van antisemitisme getuigen van nieuwe problemen.

De laïciteit moest daarom nieuwe fundamenten krijgen, waarbij onopgeloste conflicten halt werd toegeroepen of op de achtergrond geplaatst werden.

Hoe kan dit gedaan worden ?

De laïciteit moet opnieuw geformuleerd worden, gekenmerkt door standvastigheid en gulheid, een open laïciteit zoals de oprichters die voor ogen stond. Die laïciteit was niet alleen praktisch, doelmatig, operationeel, zij had een menselijke kant, waardoor burgers elkaar in de eenheid van de Republiek terugvonden. De laïciteit is niet daarom goed en nuttig omdat ze ervoor heeft gezorgd dat er minder doden of gewonden vielen en ze eenieder in staat heeft gesteld zich met zijn bezigheden bezig te houden zonder aangevallen of vervolgd te worden voor de non-conformiteit van zijn of haar geloofsleer of bijzondere overtuiging. De Staat en de neutraliteit van de openbare ruimte geeft elk individu de mogelijkheid om mens te zijn zonder dat de publieke macht beslist over begin en einde. Daaraan ontleent de laïciteit haar uitmuntendheid. Wat geeft ze aan als absoluut essentieel? Dat de overtuigingen van allen, ook van hen die afkomstig zijn uit andere culturen, buitengewoon respectabel en onontkoombaar zijn, zolang ze elkaar respecteren en niet schenden. Vanuit dit standpunt is de laïciteit geen tegenstrijdig principe, een principe dat tegen godsdienst indruist of tegen mensenrechten. Het is niet de rol van de Republiek om beslissingen in dezen te nemen of de pluraliteit van aanpak te vervangen die de individuen met cultuur verbindt, met de wereld en goddelijke

beschouwingen, maar het is eerder haar rol om deze te respecteren en te laten respecteren, hen in staat te stellen samen te leven, een dialoog op te bouwen en met elkaar te praten.

De neutraliteit van de Republiek kan niet betekenen dat ze neutraal staat door onwetendheid met betrekking tot wat religieus is: het is een neutraliteit die erkenning inhoudt. Erkenning van het bestaan van vrijheid van godsdienst, erkenning, met name in verschillende ethische vraagstukken, van wijsheid die door diverse geestelijke autoriteiten opgedaan is. De Staat hoeft geen regels op te stellen noch op het vlak van religieuze zaken betreffende de inhoud van dogma's, noch op het gebied van overtuigingen, maar hij moet al zijn krachten wijden aan de neutraliteit van de laïcistische openbare ruimte, ervoor zorgen de neutraliteit van de openbare ruimte hoog in het vaandel te houden tegen sectair proselitisme, intimidatie en terrorisme in: deze neutraliteit is respect van de overtuiging van de ander, van het recht om samen te leven zonder strijd of verarming. Die moet vandaag opnieuw wortel schieten en opnieuw formeel worden bevestigd op juridisch, pedagogisch en universitair vlak en op het vlak van de Staat.

Ondanks de juistheid van de diagnose overal en door iedereen, ondanks het onverdraaglijke kenmerk van communautarisme dat zich aan het gemeenschappelijk onderwijs willen onttrekken, in het bijzonder voor meisjes, is de analyse op het gebied van school en universiteit toch nog het meest ontoereikend. Twee maatregelen blijken noodzakelijk. De eerste is terugkeer naar regels van vrijheid, gelijkheid en neutraliteit. Er kan geen uitzondering worden gemaakt op het gemengde karakter, het principe van autoriteit, vrijheid van leraren en onderwijs, gewoontes met betrekking tot hygiëne en gezondheidszorg, ziekenverzorging, vrij onderzoek naar een democratische maatschappij, het principe van respect voor de ander.

Ook de tweede maatregel betreft respect. Het respecteren van de republikeinse wet, respect voor het religieus verschijnsel en de diversiteit van godsdiensten.

De Republikeinse wet kan niet worden toegepast als ze niet onderwezen wordt en op school moet maatschappijleer gegeven worden met daarbij centraal uitleg over de rechten van de mens en de wetten van de republikeinen. Vanuit dit standpunt is het gebrek aan onderwijs in het recht het meest schrijnend, vanaf basisbegrippen op de lagere en middelbare school. Dit onderwijs zou centraal moeten staan bij de vorming van de burger. Daarna volgt respect voor godsdienststudie. Deze weg werd door Régis Debray geopend in zijn rapport over het

onderwijs van het religieuze verschijnsel in Frankrijk (Odile Jacob 2002), waarvan de voornaamste verdienste ligt in de voorstellen voor een laïcistische aanpak van sociale wetenschappen vanuit de verschillende godsdiensten. Régis Debray valt hierbij het voorstel van Mohamed Arkoun bij om aan de ‘Ecole Pratique de Hautes Etudes’, aan de EHESS en aan verschillende universiteiten leerstoelen Islambeschaving en andere oosterlijke beschavingen te creëren, die het ‘Institut Européen des Sciences et des Religions’, geopend op 26 juni 2002, zou kunnen federeren. En tenslotte, het nakomen van de godsdienstuitoefening waardoor het werk van aalmoeziers verrijkt zou kunnen worden.

Op openbaar vlak dienen de principes van neutraliteit en laïciteit door alle ambtenaren in acht te worden genomen en opgenomen in de reglementen. Want de Staat is geen derde partij die zich tussen de individuen en de godsdiensten opstelt. Het is heel goed mogelijk voor de Staat aan te geven in welke mate de religieuze traditie de scheiding heeft voorbereid van het tijdelijke en eeuwige leven en het respect van de rechten van de mens. De laïciteit moet niet alleen rekening houden met de godsdiensten, maar die ook als onderdeel van het leven van de mensen accepteren. Alle spirituele zaken die zich ontwikkelen dankzij de laïciteit verhogen de dorst naar vrijheid, het gevoel voor waardigheid van de mens. Uit die kerk die tot afscheiding is gekomen en tot laïciteit komen enkele grote namen uit ons spiritueel tijdperk voort (Teilhard de Chardin, Jacques Maritain, Henri de Lubac), laten we dat erkennen: zij hebben van de religie een strijd gemaakt tegen alles wat de mens schendt.

De laïciteit stijgt boven de hang naar zuilen uit, in elke mens aanwezig omdat hij deel uitmaakt van een natuurlijke, etnische of confessionele gemeenschap. De laïciteit vraagt aan eenieder van ons, niet alleen aan recente immigranten, integratie en tegelijkertijd wilskracht, instemming met sociale vrede en burgerlijke wet. Zij vraagt ons niet om af te zien van wat wij zijn, te vergeten waar we vandaan komen, af te zien van cultuur, zeden, gewoontes, ons dorp te vergeten of onze stam, zij roept ons op om samen te leven. Deze laïciteit, open voor alle grote godsdiensten, die elk te maken hebben met de strijd tegen het integrisme binnen hun eigen gemeenschap, maar die zich terug kunnen vinden in een universele aspiratie naar menselijke waardigheid, deze republiek van vrede en respect is de meest constante boodschap die in Frankrijk uit de laïciteit voortkomt. Dit is de betekenis van de wet op de laïciteit, die op instigatie van het rapport van de commissie Stasi op wens van de President van de Republiek, Jacques Chirac, tot stand is gekomen.

HET INTEGRATIEBELEID

De integratie, gisteren miskend, voorheen wel opgemerkt en soms in principe en woord verworpen, staat vandaag de dag centraal binnen de Franse maatschappij.

Gevolg van een poging **redelijk te zijn, maar ook** duidelijk gevolg van een **emotie**.

Emotie opgeroepen juist door het stuklopen van de integratie: gettovorming, werkloosheid van jongeren in de 'banlieu', geweld tegen vrouwen, verwaarlozing van bejaarde immigrante arbeiders, opkomst van integratie en inzichtzelfkering. Gewoon menselijkheid leidde ertoe dat men hierin verandering wilde, terwijl dit macaber beeld zijn exacte tegenpool vindt in het onbetwistbare succes van een dynamische middenklasse die al wel talrijk is maar nog steeds onopgemerkt of teveel verwaarloosd bleef.

Het zou onjuist zijn te zeggen dat er in het verleden niets is gedaan en wij moeten proberen om boven de schuldgevoelens en beschuldigingen uit te komen. Wij zijn niet schuldig omdat we iets niet begrepen hebben. Wij zijn niet crimineel omdat wij het verkeerd hebben aangepakt. Als onze maatschappij het vraagstuk van de immigratie zo lang als taboe gezien heeft, dan is dat vooral omdat zij de volledige omvang ervan niet had begrepen en alle gevolgen niet had gezien. Wij hebben lang gedacht dat onze enige verplichting lag in sociale bijstand aan de arbeiders en aan hun familie die weer naar hun moederland terug zouden gaan. Langzaam zijn we ons er bewust van geworden dat een aantal van hen inburgerde en hun kinderen Fransen werden. Dit verklaart zonder het goed te praten de wisselende reacties. Keer op keer nadat het verlangen naar assimilatie werd ontmoedigd, kwamen de klachten naar boven. "Het is de schuld van de immigranten, die te ver van onze cultuur afstaan". Of wel "Het is de schuld van de Franse maatschappij die te snel klaar staat met discriminatie". En als nu niemand schuldig is, maar we allemaal verantwoordelijkheid dragen? Dan zullen er nieuwe experimenten moeten komen en nieuwe discussies.

Zonder wijzende vinger - het is vanzelfsprekend dat er alleen maar vooruitgang geboekt kan worden in een bestuurlijke context door uitproberen en fouten te maken -, er waren twee obstakels voor de positieve mobilisatie die de Eerste Minister vurig wenste. Het eerste, uit

onverschilligheid of verwerping, was de neiging immigratie als een barbaarse invasie te zien die men onder controle diende te krijgen of te beteugelen. Het tweede obstakel was unilateralisme dat ervan uitging dat, indien men een toespraak over discriminatie en racisme hield, men zijn plichten vervuld had.

Beleid voor nationale eenheid veronderstelt natuurlijk iets anders. Er is een nieuwe impuls gekomen. Die is gekomen van de regering, vastbesloten een serie maatregelen te nemen op veel gebieden tegelijkertijd: wetten op immigratie en asielbeleid, oprichting van een raad voor de moslimdiensten, acties voor opvang en integratie door François Fillon en het beleid van Jean-Louis Borloo met betrekking tot allerlei territoria.

De wens van de regering heeft ons aangezet om na te denken over nieuwe principes. Het principe b.v. om te komen tot constructief beleid op alle vlakken en tot een beter begrip en een eind te maken aan discriminatie. Het principe van een meer individuele dimensie waardoor er plaats komt voor aanspraken op gelijkheid van kansen en rechten voor mannen zowel als vrouwen. Het principe ook van een meer contractueel beleid, want de inzet van de Staat en openbare diensten veronderstelt inzet van elke burger, met respect van de wet voor iedereen.

De actie op inter-en-pluriministerieel niveau ten behoeve van integratie heeft zich zo ontwikkeld binnen een evenwichtig kader dat door de inzet van ministers en medewerkers leven kreeg. Dat kader komt overeen met de verwachtingen van het publiek omdat het steunt op grootmoedigheid maar ook op de vastberadenheid, die eigen is aan een democratische Staat die wil dat zijn principes in acht genomen worden. Vanuit dit standpunt is er geen onderscheid tussen de positieve mobilisatie die Jean-Pierre Raffarin wenst en de wet op de laïciteit die op wens van de President van de Republiek tot stand is gekomen.

Dit kader, eenmaal geaccepteerd, kan dan leiden tot een balans van alles wat ondernomen is. De ‘Hoge Raad voor de Integratie’ is al aan het werk gegaan met name met betrekking tot de ontwikkeling van het “Contract voor ontvangst en integratie”.

Het “contract voor ontvangst en integratie”

We kunnen niet genoeg nadruk leggen op de innovatie die het “contract voor ontvangst en integratie” betekent. Dit contract stelt voortaan elke nieuwkomer een begeleidend parcours voor, met taaltraining, maatschappijleer en een sociale begeleiding. Wij hebben erop aangedrongen dat het contract aan iedereen individueel wordt overhandigd, omdat degenen die beslissen burger te worden dat als individu doen.

Maatschappijleer is de grootste innovatie van dit contract. Dit roept zoals wij al hebben opgemerkt bij onze bezoeken aan de verschillende platformen openlijk interesse op. Mensen leven niet van brood alleen en degenen die deel willen uitmaken van Frankrijk hebben een bepaald idee over haar tradities, waarden en principes. Iedereen wordt geacht de wet te kennen, maar de Staat moet iedereen die zij verwelkomt deze wet ook laten kennen. De oprichting van het landelijk bureau voor ontvangst en migratie (ANAM) is een logisch resultaat uit onderhandelen over dit contractuele welkomsbeleid dat succesvol is, zelfs al dient het nog beter te worden gefinancierd en aangepast.

Het tweede aspect van de balans is de revitalisering van de maatregelen betreffende onderwijs en arbeid. De aansporing, het initiatief door Jean-Louis Borloo werd genomen toen hij minister van stadsbeleid was. De territoria moesten opnieuw worden aangepakt en vertrouwen gecreëerd voor hen die zich verloren, verwaarloosd of verlaten waanden. Onderwijs en arbeidsvraagstukken moeten op alle manieren aangepast worden zoals b.v. de actie “talenten in de wijk” en “trofeeën van succes” (Renaud Dutreil), mogelijk gemaakt door steun op allerlei gebied.

De HCI (Hoge Raad voor Integratie) heeft erop aangedrongen dat de meeste inspanningen gedaan werden voor de grote meerderheid van jongeren, in de categorie van de 12-16, die op de middelbare school zitten en vaak hun school niet afmaken. Hier kan, helaas, beleid alleen maar geconcentreerd worden op het inhalen van gelijke kansen voor ieder, want in feite dient het hele schooltraject aangepast te worden. Het ‘collège unique’ is niet geschikt. Zoals de President van de Republiek dat in zijn toespraak over het Nationaal Onderwijs heeft aangegeven, moet er plaats worden gemaakt voor beroepstrajecten. Die kunnen uitgaan van bestaande succesvolle experimenten (school van de tweede kans, de RATP, UIMM) die, via overstapmogelijkheden, tot een lang traject leiden.

Het derde deel van de balans betreft de beeldvorming. Ook hier heeft er een omwenteling plaatsgevonden. Het accent ligt met name op het respect voor vrouwenrechten. Het HCI geeft advies gegeven over het burgerlijk recht van vrouwen uit de immigratiemilieus en verheugt zich erover dat het schandaal van de excisie in de openbaarheid is gekomen en dat de gedwongen huwelijken die een groot deel van onze medeburgers treffen aan de kaak werden gesteld.. Het steunt vooral de daadkrachtige en voorbeeldige actie van de minister voor emancipatie die hier een einde aan kunnen maken. Veiligheid, gelijkheid, en vrijheid moeten geen loze woorden zijn in het land van de rechten van man en vrouw.

Observatorium van de statistieken

Actie ondernemen met betrekking tot beeldvorming houdt ook in dat men bepaalde instellingen opricht om de werkelijkheid beter te kennen, met name met betrekking tot statistisch materiaal. Het vorige interministeriële comité bij de HCI heeft een Observatorium opgericht voor statistisch materiaal. Een dubbele verplichting heeft hiertoe geleid: de Europese om op een enquête over migratiestromingen te antwoorden die de Commissie aan alle lidstaten stuurt, de nationale verplichting, sinds de wetten van 1998 en 2003, die de regering ertoe aanzet met een rapport te komen voor het Parlement over dezelfde migratiestromingen. De cijfers van verschillende bestuurlijke overheden moesten samengevoegd worden en coherent gemaakt, institutionele of persoonlijke ruzies in de kiem gesmoord. Met de steun van de minister van sociale zaken, van het departement voor bevolking en migratie (DPM), dienst van de eerste minister, heeft het HCI een briljante wetenschappelijke raad opgericht die binnenkort na de interministeriële vergadering officieel geïnstalleerd zal worden. (Wij hebben met tevredenheid de Rekenkamer, die de vertraging betreunde om een dergelijk Observatorium op te richten, kunnen berichten dat het hier een voorbije situatie betrof).

De instelling van de CICRA (Frans interministerieel comité voor integratie en tegen het racisme en antisemitisme) de briljante voorbereidende vergadering van de Nationale Conferentie voor gelijkheid van kansen, op wens van de eerste minister, het rapport van de missie Toubon dat een voorloper is van een op te richten Museum voor Geschiedenis en Cultuur van Immigratie, de oprichting van de Hoge Autoriteit die een einde wil maken aan de discriminatie en gelijkheid van kansen benadrukken, dit alles gaat in dezelfde richting van een verandering van de beeldvorming. Veel moet er nog gedaan worden, met name op het gebied van televisie. De Hoge Raad voor Integratie is nu al een actie begonnen met de CSA (Hoge

Raad voor Televisie) en heeft een eerste symposium voorzien, afgesloten door Mevr. Vautrin, over minder 'witte schermen'. Dit symposium heeft, rondom de leiders van de zenders, enkele honderden personen bij elkaar gebracht. Het is dus buitengewoon aanmoedigend te zien dat nu al het beeld dat Frankrijk van zichzelf heeft aan het veranderen is en nu al verheugen wij ons op veranderingen bij de samenstelling van verschillende ministeriële kabinetten.

Oriëntaties voor de toekomst: net zoals het welkomstbeleid de bestaande instanties, b.v. het bureau voor internationale migratie (OMI) en de sociale dienst voor hulpverlening aan emigranten (SSAE), heeft veranderd, zo moet het integratiebeleid voor de al gesettelde generaties worden herzien. Wij hopen dat de logica die er nodig is voor de her-verovering van de territoria, niet de noodzaak voor een nationaal politiek beleid, evenzeer noodzakelijk, zal dwarsbomen.. Wij spreken de wens uit dat de pluraliteit van acties zal worden gewaarborgd op het praktisch vlak van bedrijven, economisch en sociaal, maar ook op het symbolisch en cultureel vlak. Tenslotte - en dit is de meest verankerde overtuiging bij de leden van HCI - het integratiebeleid wordt altijd op individuen toegepast, mannen en vrouwen, en niet alleen op immigratiestromen, statistieken en cijfers. Altijd moet in gedachte worden gehouden dat de mensen, van zo ver dat ze kwamen erkend willen worden in hun waardigheid en recht en dat, wil men integratie, die altijd moet worden opgebouwd vanuit een gedeelde beschaving , wat verplichtingen met zich meebrengt die net zo goed gedeeld moeten worden.

Nieuwe instellingen zijn opgericht:

Een staatssecretariaat werd aan Mevrouw Catherine Vautrin toegewezen die nu de leiding heeft over het integratiebeleid. (Voor de nieuwkomers heeft de regering een "welkomscontract en integratiecontract" opgesteld. Er worden taalcursussen aangeboden, maatschappijleer en sociale bijstand). Er is een landelijk kantoor voor ontvangst. Een centrum voor de geschiedenis en de immigratie is door de eerste minister ingericht, na de missie van haalbaarheid die toevertrouwd werd aan Jacques Toubon.

Een observatorium voor de statistieken over immigratie en integratie werd opgericht door minister Jean-Louis Borloo bij de Hoge Raad voor Integratie.

Een wetsvoorstel is aan de ministerraad voorgelegd met betrekking tot het oprichten van een “Hoge Autoriteit tegen discriminatie en voor de gelijkheid van kansen” en de Hoge Autoriteit zal vanaf begin volgend jaar in werking treden. Die stelt maatregelen voor ter bestrijding van alle soorten discriminatie. Daarnaast voorziet het sociale eenheidspact van Jean-Louis Borloo erg belangrijke maatregelen om gelijkheid van kansen voor jongeren en tieners weer mogelijk te maken:

- Door vroegtijdige preventie van probleemkinderen;
- Door het herstel van stages vanaf het college;
- Door een territoriaal beleid ter gelijkheid van de gemeentes.

In de afgelopen twee jaar is onze actie actiever geweest dan in de afgelopen twintig jaar. Dit positief integratiebeleid heeft al duidelijke resultaten opgeleverd. De meerderheid van onze medeburgers van verre werkt mee aan het republikeinse Frankrijk en deelt en respecteert er de gemeenschappelijke wetten van. Die meerderheid moet nog sterker worden om mislukkingen te voorkomen, uitsluiting tegen te gaan en discriminatie, die haat en isolatie met zich meebrengt. Dit is de enige weg die overeen komt met onze republikeinse traditie en met de Franse idee van grootheid en edelmoedigheid.

Blandine Kriegel

Port au Prince – Birmingham – Virginia

11-15 en 16 Oktober 2004